

Bencés tanárképzés Bakonybélien

MÉSZÁROS ATTILA

Született 1972-ben Mosonmagyaróváron. Győrben az Apor Vilmos Katolikus Iskolaközponban tanít számítástechnikát, technikat és hittant. A Szent László Katolikus Kollégium tanulómányi vezetője.

Lakhelyemhez, Győrhöz közel található Pannonhalma, az egykori Szent Márton-hegy, ahol a bencés szerzetesek már ezer éve tevékenykednek, s ahol a szerzeteseknek köszönhetően megnyitotta kapuit az első magyar iskola, s tőle nem messze van Bakonybél. Az itt lévő kolostor is közel ezer éves, és bár közel sem olyan híres, mint Pannonhalma, de az ott folyó áldozatos munkának voltak jelentős eredményei. Többek között az 1800-as évek közepén működő rendi tanárképző, melynek munkáját kívánom bemutatni.

1015-1016 körül Günther német bencés szerzetes Szent István hívására Magyarországra jött. Günther a magyar királyi udvarban szívesen látott vendég volt. Mikor végleg a remeteséget választotta, Szent István beleegyezésével ő kezdeményezte a Bakony vadonjában egy apátság alapítását, és azt saját fogadalmi monostora, Niederaltaich patrónusa, Szent Móric vértanú tiszteletére szentelte. A nép e helyet Bélnek nevezte, amely a Bakony belsejét jelentette. A német szerzetes kezdeményezése azért is támogatásra talált, mert a legyőzött Koppány lázadó követői ezidőtájt a Bakony rengetegébe vették be magukat.

Biztosra vehetjük, hogy a béli kolostorban is volt iskola, és folyt oktatás már ebben a korai időszakban is. Ennek egyik bizonyítéka, hogy amikor 1030-ban Gellért marosvári püspök lett, munkatársnak két béli szerzetest is hívott magához a hittérítő, egyházszervező tevékenységre. Egyébként a béli apátságot nemcsak István király, de a többi Árpád-házi uralkodó is bőkezűen támogatta.

Ulászló király 1516-ban a béli kegyuraság jogát a Márton-hegyi monostornak adta. Ezzel a bakonybéli monostor függetlensége megszűnt, a Márton-hegyi főmonostor fiók-apátsága lett.

Bakonybél, a rendi tanárképzés „műhelye”

A bencések mint tanítórend

I. Ferenc uralkodó 1802. március 12-i rendeletében felszólította a II. József által feloszlott szerzetes rendeket — köztük a bencéseket — működésük folytatására, sőt tevékenységüket kibővítette a középiskolai szintű képzés feladatával is. A 19. század elején az állami tanügyi hatóság összesen tíz középiskolában bízta meg a bencéseket a tanítással. Az iskolák tanárait is a rendnek kellett biztosítania, vagyis ettől kezdve a középiskolai tanári pályára való képzés feladatát is el kellett látnia.

Az 1810-es években a bencés rend korszerűsítette képzési rendszerét. Továbbra is gimnáziumi végzettséget kívánt a rendbe jelentkező növendékektől. Ezt követte az egyesztendő próbaidő, majd a két évfolyamra csökkentett bölcséleti tagozat, melynek végén 18 éves volt a fiatal. Ekkor került sorra a tanári hivatást választók számára az egyéves tanárképző. A bencés növendék tehát 19 évesen képesített gimnáziumi tanárrá válhatott. Ekkor következett a sok éves teológiai stúdium, amely pappászenteléssel zárult.

1819 őszén megkezdődött tehát Bakonybélben az egyéves tanárképzés, a bölcsélet-tagozat III. évfolyama. A főpát Gácser Leó bakonybéli perjelt nevezte ki a béli iskola vezetőjének a következő feladatkörrel: „*tanára az átismételt gimnáziumi tananyagának, valamint a pedagógiának, didaktikának, metodikának és az esztétikának*”.

A tanulók létszáma 1820-ban 10, 1822-ben 11, de 1823-ban mindössze 4 (!) fő volt. A tanulói létszám a rendbe jelentkezők létszámától függött. 1827-ben áthelyezték a tagozatot Pannonhalmára. Valószínű, hogy itt sem oldódtak meg a gondok. Minden bizonnyal kevés volt a képzett tanár a bencés gimnáziumokban, s ez a körülmény 1828 áprilisában Diesmitzer József győri tankerületi főigazgatót az alábbi rendelkezésre készítette:

„... azok a tanárok, akik csak az előző évben kezdtek működni, vagy oly osztályba mentek föl, hol még nem tanítottak, továbbá azok, kik ebben az évben kezdik meg tanári pályájukat, október hó első két hetében Győrött képesítő vizsgálatot tartoznak tenni...”¹ A vizsga alól azonban felmentést kaptak azok, akik egy osztályban már két éve dicséretesen működtek, vagy felsőbb osztályból alsóbbba mentek át. E rendelkezést 1830 februárjában a helytartótanács is megismételte. A pannonthalmi, illetve béli apátságból kikerült tanárok döntő többsége a rendelkezésnek eleget tett.

A béli kolostorban folyt tanárképzés legeredményesebb időszaka az 1832-48 közötti bő másfél évtized volt. Különösen illik ez a megállapítás arra a hét évre (1832-39), amikor Guzmics Izidor volt a bakonybéli apát. Guzmics nemcsak a bencés rendnek volt kimagasló egyénisége, a magyar reformkor művelődéstörténetébe is beírta a nevét. Évtizedes barátság fűzte Kazinczy Ferenchez. Guzmics — bár nem tartozott a kor kiemelkedő írói, költői közé — több irodalmi folyóiratot szerkesztett, sok tanulmányt írt és szépirodalmi próbálkozásai is voltak.

1832-ben, apáttá történt kinevezése után kérte a tanárképző tagozat Bélbe való visszahelyezését. Körültekintően választotta ki tanártársait, olyan személyeket, akik már Pannonhalmán bizonyították pedagógiai rátermettségüket. Így igazgatása alatt Briedl (Beély) Fidél és Kovács Villebald oktatták, nevelték a tanárképző növendékeit.

A magyarosított nevű Beély Fidél a pedagógiai tárgyak (neveléstan, oktatástan, módszertan), az esztétika és a rendkívüli tárgyként tanított diplomatika (középkori kéziratok olvasásának és

¹A Pannonthalmi Főapátsági Főiskola Évkönyve, Pannonthalma, 1911, 71.

**Guzmics Izidor
tevékenysége**

A béli iskola ellátottsága

megértésének a tudománya) tanára volt. Kovács Villebald a retorikát, poétikát tanította, valamint a klasszikus szerzők műveinek elemzését ismételtette a hallgatókkal. Guzmics Izidor az apáti és igazgatói feladatok ellátásán kívül a görög nyelv tanára volt. Beély Fidél nemcsak gyakorló tanári munkát végzett, de pedagógiai szakirodalmi munkásságot is folytatott, rangos helyet szerezve magának reformkori neveléstörténetünkben.

Guzmics apát-igazgatóról feljegyezték, hogy saját szerény jövedelmét is az utolsó fillérig az iskola céljaira fordította. A pannonhalmi főapáttól kapott anyagi ellátmányból magyar és német nyelvű folyóiratokat, szaklapokat járatott, hogy ő és tanárai, valamint az érdeklődő hallgatók a szaktudományok legfrissebb eredményeit megismerhessék, oktató, nevelő munkájukban felhasználhassák. Egyes utalások szerint még a pesti egyetemi professzorok sem olvashattak annyi szaklapot, mint Guzmics béli tanárai és növendékei.

Atyai gondoskodását bizonyítja az 1836/37-es tanév elején a növendékekhez intézett alábbi intelme:

„Édes fiaim, szent szerzetünk mindennel ellát benneteket; ha valamire szükségetek van, szóljatok, s én mindjárt mindent megcsináltatok; de azután a szerzet is megkívánja, hogy ti is a magatok részéről mindent megtegyetek, időtök minden percét lelkiismeretesen fölhasználjátok kiképzetéseitekre. Mert tudjátok meg, annak a bencés szerzetnek tagjai lesztek, melynek hivatásszerű kötelessége a haza drága csemetéit nemcsak erkölcsileg nevelni, hanem az iskoláinkban előírt tudományokban oktatni; iparkodjatok, jól tudván, hogy aki másokat oktatni akar, előbb magának kell tanulnia!”

1833-ban megváltozott a tanév beosztása: október elején kezdődött és július végén fejeződött be. A növendékek létszáma ebben az időszakban is alacsony volt, tanévenként 5-10 fő között mozgott. Feltehetőleg ezzel a létszámmal is ki tudták elégíteni a rájuk bízott gimnáziumok pedagógus-szükségletét.

1839 őszén Guzmics apát meghalt. Néhány évig a konvent vezette az iskolát, majd Sárkány Miklós került az apáti székbe, s egyben a tanárképző élére. Ő is Bélben tanult évtizedekkel korábban. Időközben Kovács Villebald tanár helyére először Szkalka Konrád, majd Filperger Rudolf került. Beély Fidél továbbra is itt tanított, és tudományos tevékenysége elismerésül 1839-ben a Magyar Tudós Társaság levelező tagjává választották.²

Az 1840-es évek elejétől a képzés új módszerrel gazdagodott; a növendékeknek gyakorló prédikációkat kellett tartaniuk az egyszerű népnek szánt stílusban. Igaz ugyan, hogy ez elsősorban a papi pályára való felkészülést szolgálta, de vitathatatlan, hogy a leendő pedagógus is hasznát vette. A prédikációs gyakorlatokkal fejlődött a tanulók beszédkészsége, nőtt a szókinccse, fokozódott a magabiztossága, s ez mind olyan eredmény, melynek a leendő tanár is nagy hasznát vette. Sárkány apát is jeles prédikátor hírében

²A Pannonhalmi Szent Benedek Rend Története, IX, 1903, 1904, Budapest, 256.

állt, így szakszerű tanácsokkal tudta ellátni növendégeit e téren is. Az apátság korabeli naplója többször is megörökítette a legsikertelenebb prédikációkat tartó növendékek nevét.

A béli tanárjelölteknek azonban nemcsak tanulásból, munkából állt az életük. A naponkénti rendszeres sétát néha több napos kirándulások is tarkították, nemegyszer távolabbi vidékekre is. Előfordult, hogy tanáraik kíséretében még vadászaton is részt vehettek.

Guzmics óta szokás volt az is, hogy minden növendék kapott a kolostor kertjében egy kis ágyást. Az egyik visszaemlékezésben erről a következőt olvashatjuk: „*Kinek-kinek magának kellett a kert egy darabkáját fölászni, virágmagvakkal elültetni, öntözni, gondozni. Mily nagy vetély volt, kinek lesz a kertcskéje a legszebb! Milyen sóváran vártuk a virágok kelését!*”³

³Mészáros István: *Iskola Szent Márton hegyén*, 1990, Pannonhalma.

A bakonybéli tanárképzőben a tananyag feldolgozásának leggyakoribb módszere az előadás volt. A tanítás délelőtt és délután is folyt, 8-tól 10-ig és 2-től 4 óráig tartott. Kedden és szombaton délután nem voltak órák, csütörtökön pedig egész nap szünet volt. A hallgatók tankönyveiken kívül használhatták az apátság könyvtárát, valamint a kolostor által előfizetett folyóiratokat.

Az oktatás latin és magyar nyelven folyt. A növendékek szorgosan jegyzeteltek tanáraik előadásait, s így készített jegyzeteiket a szakirodalom tanulmányozásával egészítették ki. Az előadások jegyzetelésén, szakirodalommal való kiegészítésén kívül otthoni írásbeli feladatokat is kaptak. Görög, latin vagy német nyelvű műveket kellett kivonatolniuk, máskor szónoki beszédeket kellett írniuk. Azt a tanár szabta meg, hogy a gyakorlatok milyen nyelven íródjanak, és prózában vagy éppen versben készüljenek-e.

A tanárképző vizsgarendje

A Bélben töltött tanév során a növendékek háromszor vizsgáztak. Az elsőre februárban került sor, ezen a bakonybéli apát töltötte be a vizsgaelnöki tisztelet. Előtte öt nap felkészülési szünetet kaptak. A vizsga tárgyai: poétikai-retorikai ismeretek, görög-római régiségtan, klasszikus szerzők műveinek elemzése, valamint a pedagógiai tárgyak (neveléstan, oktatástan, módszertan) voltak. A vizsga latin nyelven folyt.

A második vizsgát júniusban tartották, amelyen már a tankerületi főigazgató elnökölt, aki az állami tanügyi hatóságot képviselte. Évente ismétlődő ünnepélyes esemény volt Bakonybélbe való megérkezése. Általában már a vizsga előtti napon érkezett, hogy a jelöltek évközben készült írásbeli munkáit alaposan átvizsgálja. Csak azokat engedte szóbeli vizsgára, akiknek a dolgozataival elégedett volt. Imádsággal kezdték, majd a növendékek verssel köszöntötték a bizottságot. A tárgyak a februári vizsgáéval azonosak voltak, kiegészítve az esztétikával. A tankerületi főigazgató általában elégedett volt tapasztalataival, a vizsgákról felvett jegyzőkönyvek sok elismerést, dicséretet rögzítettek.

A harmadik vizsgát a tanév végén, júliusban tartották, melyen a pannonhalmi főapát vagy a perjel elnökölt. Ekkor az eddigi tantárgyakon kívül diplomatikából is vizsgáztak.

A növendékek a három vizsgáról összesített bizonyítványt kaptak. Guzmics apát naplójában is elismerő sorok olvashatók a vizsgákról. 1834. július 17-én a következőket jegyezte fel:

„Fidelisnek examenje a diplomatikából jelesen ment több vendég jelenlétében. Különös ügyességet és hajlandóságot mutatott benne Flórián, ki már azelőtt Bakonybélrt rajzolta. Ezen a szépszorgalmú, művész fiatalember írta le a tihanyi 1530-32-i kéziratot tökéletes facsimilében a Magyar Tudományos Társaság kívánatára.”⁴

⁴A pannonhalmi Szent Benedek Rend Története, im: 243.

A tanárképző napirendje

Mint minden iskolának, így a béli tanárképzőnek is volt írott napi- vagy házirendje. Persze az apátok személyisége, eltérő természetű is rányomta bélyegét a szabályzatokra, a kisebb-nagyobb eltérések is ebből adódtak. Guzmics apát vezetése idején sokkal inkább a szeretet és a bizalom jellemezte a növendékek magatartására vonatkozó szabályokat. A házirend mindössze néhány pontból állt, s csak a legfontosabb dolgokat rögzítette. Így az ébresztő, a templomi szertartások, az étkezések, a séták idejét. A sétákat naponta kellett végezni, általában a kolostor kertjében és párosával. Kerítésen kívülre engedély nélkül a növendékek nem mehettek, idegen emberekkel szóba nem állhattak. Persze akkor is akadtak rendbontók. Erre utal egy 1837-ből való feljegyzés:

„Mivel pedig a növendékek közül néhányan a nekik engedélyezett szabadsággal ismételten visszaéltek ... minden további visszaélés annak megszigorítását vonja maga után...”⁵

⁵Uo.: 250.

Sárkány Miklós apátsága idején valamelyest szigorodott a házirend, de nagy változások nem történtek. Ez a szabályzat főbenjáró bűnnek tartotta a torkosságot, szigorúan tiltotta a konyhába való bejárást, a sütemények, édességek „bezsebelését”. Ugyancsak szigorúan tilos volt a „füstölgés”, a dohányzás.

A középkorig visszanyúló hagyomány szerint rendszeresen tanultak be és adtak elő szindarabokat. Gyakran saját maguk írták, alkalmanként zenével is kísérték ezeket a színjátékokat. Tanáraik, születés- és névnapját is hasonlóan ünnepelték.

Tanévben a szállást és az ételmezést a kolostor biztosította számukra, sőt a ruhát és a lábbelit is. Ellátásukban a környező falvak jámbor lakói is részt vettek, disznóöléskor, farsang idején kóstolókat küldtek a kolostor lakóinak. Kényelmes volt az elszállásolásuk is. Kényelmüket szolgálta egy külön inas. Ennek a férficselédnek volt a dolga a növendékek szobáinak takarítása, az ágyak és ruházatuk rendbentartása, csizmáik tisztítása.

A béli könyvtár

Kétségtelen, hogy a béli bencés tanárképzőben színvonalas és eredményes munka folyt. A nevelőmunka személyi feltételein kívül nagy gondot fordítottak a tárgyi feltételek folyamatos javítására. Ennek szép példája a könyvtár állományának növekedése. A béli könyvtárról pontos adatokat nem ismerünk, mivel a régi mű-

vek jelentékeny és legértékesebb része Pannonhalmára került. A múlt század elején Ágoston apát (1817-1824) sok könyve került a könyvtárba, de igazi fejlesztésre csak a könyvkedvelő Guzmics apát idején került sor. Guzmics Izidor 1835-ben Beély Fidélt bízta meg a könyvtárgondnoki teendőkkal, s ő — miután számba vette az állományt — a következőt jelentette: „*Vagyon az apátságnek egy kisdéd könyvtára, mely mintegy 1120 munkát bír, ám a magyar literatúra újabb jeles termékei föllelhetők benne...*”

Az állomány évről-évre bővült, s 1848-ban már megközelítette az ötezer kötetet. Különösen a kortárs magyar irodalom kötetei gyarapodtak.

Guzmics apát a kolostor és környékének korszerűsítéséért is sokat fáradozott. Új cselédházakat építtetett, javíttatta az utakat. A környékbeli gyermekek számára iskolát építtetett. Az évenkénti alacsony tanulói létszámok ellenére a béli tanárképző negyedszázados működése alatt 149 tanárt képezett ki a bencés gimnáziumok katedráira.

Az 1832/33-as tanévben végzett itt az a Fojtényi Kászon, aki később országos hírnevű egyházi költő lett. A következő tanév jeles növendéke volt Rómer Flóris, pár évtized múlva hírneves régész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Bélben szerezte diplomáját a későbbi természettudós, Rónay Jácint is.

1848 tavaszán a forradalom győzelme, a jobbítás vágya az oktatásügy vezetőit is magával ragadta. A bencés rend is a tanárképzés korszerűsítését fontolgatta. Ezek megvalósítását a szabadságharc bukása megakadályozta, de az 1848. május 9-10-11-én tartott káptalani határozat kimondta, hogy „*a harmad évi bölcséleti osztály megszüntetik; és e helyett a növendékek theológiai tanulmányaik bevégezte után még egy évfolyásig az egyházi és tanítói pályához megkívánantató tanulmányokban gyakorlatilag kiképezdenének annál üdvösb hatása legyen a már ekkor érettebb korukra nézve.*”⁶ Így Bakonybélben 1848. július 4-én tartották az utolsó vizsgát. Liszta Mór növendék volt az utolsó felelő, ki színjeles feleletei után szép szavalatokkal zárta be a vizsgát. S ezzel a bakonybéli tanárképzés megszűnt. Később ugyan folytatódott ez az oktatási forma, de már nem Bakonybélben, hanem Pannonhalmán.

⁶Uo.: 264-265.